

Interaktionsformer

AV PATRIK ASPERS

Det är en av sociologins huvuduppgifter att kunna göra samtiden förståelig för människan. För att uppnå detta utvecklar vi teoretiska redskap inom olika traditioner som möjliggör systematisk kunskapsproduktion av våra studieobjekt. Inom den samtida sociologin kan två framträdande traditioner identifieras, nätverksforskningen och tanken om att samhället kan delas upp i olika domäner ("sfärer").¹ Var och en av dessa gör mer eller mindre tydliga anspråk på att kunna förklara sociala fenomen.

Tanken om att sociologin skall fokusera på nätverksstruktur har vuxit sig stark, inte minst inom amerikansk sociologi (t ex Emirbayer & Goodwin 1994; Pescosolido & Rubin 2000). Nätverksforskare hävdar att studier av nätverksstruktur förklarar uppkomsten av sociala fenomen; det kan vara hur information sprids, eller hur sociala relationer konstitueras utifrån det nätverk en individ ingår i. Trots att nätverksteorin i dag har en rättmätig plats inom kärnsociologin går det inte att blunda för dess svaghet. I sin sänsta variant visar nätverksstudier på empiriska resultat som är likt spår i snön, man kan se att någon har gått där, men man vet inte vart eller varför. Inte sällan antar man inom nätverksforskningen att individer överför en viss information i nätverk men inte lika ofta redovisas hur eller ens om detta faktiskt sker. Detta beror bland annat på att nätverksteori i sig är relativt okänslig för vilken värdemässig social omgivning ett nätverk är beläget i. Den kan med andra ord inte fånga det som tas för givet av aktörerna.

*Patrik Aspers är filosofie doktor och verksam vid sociologiska institutionen, Stockholms universitet där han disputerade hösten 2001 på avhandlingen *Markets in Fashion, A Phenomenological Approach*. Patrik Aspers har tidigare studerat vid Harvard University och Columbia University och är involverad i flera forskningsprojekt, bland annat om marknader.*

En annan stark tradition inom sociologi har fokuserat på betydelsen av den sociala omgivningen och dess värden (jfr. Mische & White 1998:718n3). Hos Aristoteles, via Hegel till Nietzsche och samtida tänkare, har tanken om att dela in samhället i olika sociala sfärer varit stark (t ex Zetterberg 1994). Max Weber är möjligen den starkaste företrädaren för tanken om att det samhälleliga livet kan delas upp i olika sfärer, t ex den ekonomiska, den religiösa och den estetiska sfären, vilka "drivs" utifrån sin egen logik. Alfred Schütz har talat om "provinces of meaning", senare har Harrison White – som följer Erving Goffman – diskuterat liknande frågor genom att tala om domäner. Bourdieus diskussion om fält utgör ett annat välkänt exempel på liknande tankar. Inom denna tradition betonar man de olika "logiker" som förekommer i olika delar av samhället. Men i sin sänsta stunder förklaras i denna tradition sociala fenomen enbart utifrån olika logiska principer verksamma inom ett fält, domän eller meningsprovins; det finns därför ett tautologiskt drag över förklaringen.

Ett sätt att eliminera några av bristerna inom var och en av dessa två traditioner är att förena dem och tala om nätverksdomäner, vilket White gjort (White 1995b; Mische & White 1998). Att förena dem i en analys är fruktbart, men ytterligare en aspekt bör enligt mitt förmenande beaktas vid vetenskapliga förklaringsinteraktion mellan människor. Först när interaktionen lyfts fram kan man förstå uppkomsten av exempelvis värden, normer och handlingsmönster.

Syftet med denna artikel är att studera interaktionsformer. Konkret studeras interaktionsformernas roll som drivfjädrar för förvärvande och förändring av värden. Kortfattat handlar det jag benämner interaktionsform om hur individers interaktion påverkas av nätverks- och domänstrukturen. Dessa strukturer är avgörande för informationsflödet och utgör villkor för hur interaktionen sker.² Det innebär att några av de mest trängande frågorna i det moderna samhället uppmärksammas, nämligen information och kunskap (Castells 1996:18-22).

Artikeln är organiserad som följer. Först diskuteras den förfäklade förklaringsansatsen, det interaktiva perspektivet. Därefter diskuteras olika interaktionsformer. Presentationen görs dels teoretiskt, men jag tar även hjälp av några empiriska exempel för att tydliggöra teorin. I exemplet indikeras hur den teoretiska ansatsen kan användas och speciellt intresse riktas mot värdemönster. Artikeln avslutas med en sammanfattande diskussion i vilken något om tänkbara konsekvenser av dagens interaktionsformer tas upp.

Interaktionsnivån och vetenskapliga förklaringar

För att förstå sociala fenomen utgår denna artikel från individens handlingar. Interaktion kan i grunden ses som uppbyggd av sociala handlingar utförda av individer som orienterar sina handlingar mot varandra (jfr. Weber 1921-22/1978:26-28; Schütz 1932/1976). Det är ingen ovanlig position inom sociologi, för exempelvis Simmel är just interaktionen central: "Society exists where a number of individuals enter into interaction" (1908a/1971:23). För Goffman, men även för exempelvis Mead och Habermas, är interaktionen viktig för förståelse av den sociala ordningen (t ex Goffman 1959, 1963, 1983). Vad som är värt att lyfta fram, trots att det kan ses som uppenbart bland annat i Simmel och Goffmans skrifter, är att handling utgör en analytisk grund för interaktionen. Interaktionen uppvisar, upprätthåller och skapar sociala fenomen likt normer.

Det finns naturligtvis många exempel på hur enskilda handlingar, oberoende eller beroende av varandra, kan förklara olika sociala fenomen. Weber är här en föregångare men Robert Merton, Thomas Schelling, Mark Granovetter och Timur Kuran kan alla sägas ha bidragit till denna tradition.³ Weber ser exempelvis framväxandet av en mer autonom ekonomisk sfär, i form av den västerländska kapitalismen, som ett resultat av individens handlande (1904-5/1968, 1946). Mertons tanke om självuppfyllande profetia (1948/1968), Granoveters tröskelmodell (1978), Schellings tuppmodeller (1978) och Kurans tanke om genererande av "falska" preferenser (1995/1999), är ytterligare exempel på förklaringar av sociala fenomen med utgångspunkt i individuella handlingar.⁴ Men endast i Webers och i viss mån Kurans förklaringar ses preferenserna som endogena, i de övriga är de exogena. Det är framförallt interaktiva processer som förändrar människor. Det är därför intressant att närmare studera interaktionsformerna. Nedan förklarar jag vad som menas med interaktionsform, nätverk och domän.

Nätverk, domäner och interaktionsformer

Man kan analysera interaktion både inom ett nätverk och inom en domän. En domän definieras som "[T]he perceived array of such signals [t ex rörelse och röstläge] – including story sets, symbols, idioms, registers, grammatical patterns and accompanying corporeal markers – that characterize a particular specialized field of interaction" (Mische & White 1998:702). Som exempel på domäner anger Mische och White familjen, affärsvärlden och kyrkan. Enligt min

åsikt är det rimligt att även kunna göra mer detaljerade indelningar av samhällsdomäner, vilket också indikeras av Mische och White. Domänbegreppet rymmer även en fenomenologisk aspekt, där mening och tolkning är centrala komponenter (White 1995b:1038). Kunskapen som finns i en domän förvärvas genom att vistas och verka i domänen, man behöver alltså inte vara med i ett nätverk för att känna till en domän. Kunskapen inom en domän ligger delvis "i luften" och den kan läras ut i praktiker (jfr. Marshall 1920/1961:271).

Ett socialt nätverk definieras som "[S]ets of actors jointly positioned in relations to a given array of ties (for example, friendship, advice, cowork, church membership, political alliance, business transaction, information exchange, and so on)" (Mische and White 1998:703). Olika historier är enligt de två författarna kopplade till de olika nätverken. Det gör att det finns en tidsdimension knuten till nätverket. Det senare gör nätverk lättare att skilja från exempelvis tillfälliga kontakter i (semi)publika fält, t ex när man köper en hamburgare på Burger King. Nätverk har vidare inga formella gränser, men de kan vara ihopkopplade med varandra i varierande utsträckning. Det är en poäng att analytiskt skilja på nätverk och domäner, men i empiriskt arbete bör de förenas. Vid överlappning av nätverk och domän, t ex ett yrkesnätverk bland sociologer (som förekommer i den akademiska domänen, eller snävtare: den sociologiska domänen), talar man om "nädomäner" ("nedoms", White 1995b:1038, jfr. Mische & White).

Nätverk och domäner utgör viktiga delar för förståelsen av hur interaktionen sker. Det som också bör lyftas fram är informationens roll i interaktionen. Information kan förekomma i både nätverk och domäner. Hur interaktionen sker med andra personer är betingat av både nätverksstrukturen och domänstrukturen i den konkreta situationen då interaktionen sker.

Jag skall försöka förtydliga detta med exempel. När jag pratar med en för mig obekant person och denne t ex jobbar som försäljare av högsprängningsställverk (vilket min kunskap om är högst rudimentär), är vi knutna till två olika yrkesdomäner och nätverk. Självfallet är det möjligt att vi har intressen som är gemensamma, t ex computer disco, men det är inte självklart att vi upptäcker detta. Om jag istället sitter och pratar med en sedan länge god vän som exempelvis doktorerar i statskunskap befinner vi oss i snarlika yrkesdomäner. Våra fritidsdomäner är delvis överlappande och våra nätverk överlappar. Jag menar att interaktionen är betingad av de "strukturella villkoren", vilka utgörs av den nätverks- och domänstruktur som uppfattas föreligga i en interaktion.⁵ Vad har dessa vill-

kor för inverkan på de ovan givna exemplen och andra interaktioner? För att klargöra vad jag menar med interaktionsform utgår jag i det följande från Goffmans tänkande om vad som på engelska ofta går under beteckningen "face-to-face interaction".⁶ Goffman diskuterar den sociala verkligheten utifrån tanken om att individer i samhället håller olika roller, men en individ kan reflektera, inte bara över sina roller, utan också över sin identitet (t ex Habermas 1981/1987).⁷

Individualisering och interaktionsformer

För att förstå interaktionsformerna och vilken betydelse dessa har jämförs två idealtypiska samhällen, vilka här benämns det integrerade samhället och nätverksamhället, inom vilka interaktionsformerna antas olika struktur. Det bör understrykas att dessa samhällen är analytiska konstruktioner; i verkligheten är det en gradskillnad. I dessa två exempel tittar jag på en aspekt som belyser den generella poängen med interaktionsformer, nämligen hur individer kan framställa och registrera sin identitet.

Det integrerade samhället

Simmel är inte känd som en systembyggare, men hans insikter som främst behandlar mikronivån är förklarande för förändring av interaktionsformer. Visserligen skrev Simmel sina relevanta texter för nästan hundra år sedan, men en stor del av dessa äger bärkraft även i dag. För Simmel, liksom för Nietzsche, utgjorde relationen mellan individ och kollektiv ett genomgående och centralt placerat tema; Simmel själv beskriver det som en fråga av djupaste allvar beträffande det moderna livet (1903/1971:324). Denna inkörsport leder in till den därtill relaterade frågan om individualisering i samhället. Historiskt sett har samhället förändrats och därmed också interaktionsformerna (utan att man kan tala om en kausal riktning mellan dem). Simmel, vars antaganden går i linje med Durkheim och Tönnies, diskuterar hur starkt integrerade samhällen – till exempel jägarsamhällen – innebär att människor lever nära varandra i slutna föreningar. Kännetecknande för dessa samhällen är värdegemenskap som upprätthålls med hjälp av tydliga gränser, såväl fysiska som mentala (Simmel 1903/1971:332, jfr. 1955:138-157). En identitet som skapas i ett integrerat samhälle kan inte avvika mycket från hur individen uppfattas av dem som ingår i det sociala nätverket. I det integrerade samhället är nätverket den enda grupp hon

ingår i.

Hur kommer det sig att identiteten är svår att påverka i det integrerade samhället? Framställandet av ens identitet förstås bättre i ljuset av Simmels tanke om information och följande av information. Interaktionen utgör en central källa för informationsinhämtande, inte minst om den andre. Simmel betonar dock hur följande och lögn är möjligheter i interaktionen. Han menar också att i tidigare samhällsformer (vad som här benämns det integrerade samhället), då människan producerade allt hon behövde själv, var det inte fullt så allvarligt att ljuga som i det moderna samhället (vad som här kallas nätverkssamhället). Lögnen, eller följandet, påverkar inte den självförsörjande som har det mesta av vikt för henne "framför sina ögon" och således är mer oberoende av andra genom att hon själv deltar i många av de domäner som existerar.⁸

I det integrerade samhället är interaktionen mellan människor baserad på generellt tillgänglig information. Den som försöker framställa sig som modig blir avslöjad i jakt, krig eller en annan aktivitet (som alltså sker i olika domäner), ty dessa aktiviteter sker i ett och samma nätverk. Det integrerade samhället har förvisso några få olika domäner, men utgör i princip ett nätverk. I stort reproducerar nätverken de fysiska produktionsflödena. I det integrerade samhället sker heller inte många möten mellan obekanta individer där man kan framställa sig annorlunda; "alla känner alla" i det integrerade samhället.

Nu kan man säga att den allmänna situationen och de interaktionsformer som gällde i äldre samhällen i stort har varit rådande till relativt nyligen i Sverige. Även fenomen som upplevs som närmast samtida har nog inte påverkat interaktionen och möjligheten till att framställa sig på ett visst sätt i den grad som man först kanske kan misstänka. Inflyttningsvågor till städer är exempel på detta. Även i den tidiga stadsbebyggelsen kännetecknades boendet av hög densitet; relativt många bodde i varje lägenhet. Det var i många fall lyhört och även om människor kunde ha en roll på arbetet och en annan hemma var möjligheterna att be hemligheter begränsade. Trots att arbetet och hemmet var olika domäner, och att även nätverken delvis var olika, fanns en god allmänkunskap om domänerna. De arbeten som fanns var av mer eller mindre likartad karaktär; dessutom fanns andra spridningskällor; bakgårdars "gemenskap" uppbyggd kring tvättinor barn och vardagliga problem bidrog till den interaktion som är grunden för informationsflödet, vilket inte minst utgörs av skvallor.⁹ Vad som sägs och vad som därutöver oavsiktligt utsänds ("gives off" Goffman 1963:13) underlättar

medan man i dagens nätverksamhället kan registrera identiteten med hjälp av döljande och skapande av information från andra nätverk och domäner.

Exempel på interaktion

Finns det fler sätt att visa på hur man kan tillämpa tanken om interaktionsformer? Den elektroniska fotbojan kan illustrera hur mycket av det som diskuterats fungerar i praktiken. Fotbojan är ett alternativ till fängelsestraff som den dömda individen kan ansöka om att få. Hon kan utåt sett leva ett "normalt" liv, men samtidigt kan lögnen användas för att dölja fotbojan och den repressiva domänen befinner sig i (om man nu inte vill tala om det för dem man träffar i olika nätverk och domäner). Orsaken till att man inte kan komma på fester och gå ut och träffa vänner kan döljas.¹⁵ I den publika miljön kan den dömda agera som andra. Det moderna nätverksamhället möjliggör detta; inte bara fotbojan i sig. Skillnaden mellan en fysisk och en elektronisk fotboja i ett integrerat samhälle kan i praktiken vara obetydlig.

Ett annat belysande exempel är hur interaktionen på krogen går till, och detta kan förstås mot bakgrund av de olika interaktionsformerna som föreligger. I en medelstor svensk stad går man ut typiskt på en fredag eller lördag och man kan välja på ett antal pubar samt några lokaler som har dansgolv. Alla vet vilka ställen som gäller om det är fredag och vad som är rätt en lördag. Publiken vet var människor av en viss typ och med en viss ålder går ut. När två personer möts är det en stor sannolikhet att de två känner till varandra genom någon eller några andra, även om man inte känner varandra sedan tidigare (jfr. Watts & Strogatz 1998). Det är också stor sannolikhet att de känner varandras domäner. Frågan "känner du X" är vanlig i mindre städer, medan den inte är lika vanlig i Stockholm. Frågans förekomst indikerar de olika krogfenomenologier som förekommer i de olika typerna av städer. Inte minst är sannolikheten stor att de stöter på varandra någon annan kväll de går ut. Det är också ganska lätt – genom att helt enkelt gå ut innan klockan två på lördagar på stans torg, galleria och caféer – att få se personen i andra sammanhang. Möjligheten att i dessa fall registrera sin identitet är begränsad. För den som går ut i en storstad finns det en mängd krogar och det är inte alls säkert att man faktiskt kommer att stöta på samma människor som man träffar i jobbet eller som går på samma aerobicspass. Antalet domäner är också fler och nätverken kopplas inte heller lika lätt ihop. I denna situation är möjligheten att registrera sin identitet mycket större.

Individualitet och registrerad identitet

Ovan har den generella tanken om interaktionsformer behandlats och därtill har jag försökt klargöra den ytterligare genom några exempel. Jag har då lyft fram de strukturella skillnaderna i olika typer av samhällen och titrat på informationsflödet, men inte sagt så mycket om innehållet i interaktionen. Hur väljer då människor i dag att framställa sig och hur skall det förstås i relation till interaktionsformen? Vilka konsekvenser kan man förvänta av interaktionsformerna i nätverksamhället? För att granska detta bör man se på hur identitet registreras och vilka värden som lyfts fram i interaktionen. Med andra ord skall jag i detta avsnitt tillämpa den teoretiska ram jag byggt upp och exemplifierat ovan.

Enligt Simmel är individualiteten, dvs viljan att vara någon som skiljer sig från mängden, ett särdrag för moderniteten (jfr. Simmel 1908b/1971:340-341).¹⁶ Detta är sammanbundet med viljan till distinktioner och viljan att excellera (Simmel 1964:338, jfr. Veblen 1899/1953; Bourdieu 1984). Genom nätverksamhällets interaktionsformer ges möjligheten till döljande. Genom att till och med använda sig av lögn kan en fasad lättare upprätthållas att man lever ett framgångsrikt liv, eller åtminstone ett liv som är bättre än det faktiskt är enligt en mer ärlig självskattning. Kombinationen av viljan till lycka, individualitet, distinktion och framgång kännetecknar det moderna livet. Det är åtminstone de värden som fungerar likt en distinktionsordning i det samtida samhället (jfr. "pecking order" White 1992). Dessa förhållningssätt kan orientera sig mot olika värden och kan inte enkelt reduceras till mängden pengar eller liknande (jfr. Webbers diskussion om sfärer, 1946:323-331, 333-357 och Bourdieus diskussion om fält, t ex 1984). Många har möjligheten att agera på ett sådant sätt att de framställer sig som lyckade individer, utan att någon annan kan kontrollera det som personen i grunden talar om (nämligen sig själv).¹⁷ Endast delar av en persons liv är tillgängligt för hennes medmänniskor. Möjligheten att framställa sig som exempelvis lycklig och framgångsrik är större i dag än tidigare och drivkraften att göra det tycks vara stark – ty vem vill framstå som en "looser"?¹⁸

Simmel menar att i takt med ökad interaktion mellan olika, i sig slutna grupper, ökar öppenheten och detta drivs även fram av ett ökat antal grupper. Det innebär att antalet kontakter för den enskilde ökar och att hon kommer i kontakt med människor som hon endast träffar i ett speciellt nätverk. Detta vidgar möjligheten för individen att välja hur och med vilka hon vill umgås. Också genom den ökade arbetsdelningen vidgas möjligheten för individualitet eftersom

det innebär att fler domäner skapas, men individualiteten är också en konsekvens av arbetsdelningen. Analogt med denna ökning av individualiteten menar Simmel att man kan förstå skillnaden mellan småstäder och storstäder, där den senare kategorin uppvisar helt andra möjligheter till individuella uttryck. Simmel ser alltså möjligheten till överskridande av gränser som en central aspekt av individualitet (Simmel 1918/1971). Men genom de interaktionsformer som är frekventa i storstaden har individen inte heller en lika fixerad position, och möjligheten till mobilitet överstiger vida de små sammansvetsade samhällenas.

Individer kan framställa sig på ett bestämt sätt genom att de framträder i interaktion i en nådomän och därigenom definiera sig själva och sina handlingar beroende på hur de refererar valda delar från andra domäner och andra nätverk. I den rena interaktionen med den obekante andre är denna möjlighet som störst.¹⁹ Men även i fall där man endast har en nådomän gemensamt (t ex två arbetskamrater som endast umgås på arbetet) är denna möjlighet stor.

Således kan föräldrar som berättar om sina barn lyfta fram att det går bra för barnen, och samtidigt dölja deras mindre lyckade handlingar. På samma sätt kan barn göra om sina vuxna. En person kan lyfta fram delar av sitt arbete, t ex att det är roligt, men dölja den relativt låga lönen; detta gäller särskilt om varken personens nätverk eller den domän hon refererar till är känd av dem hon pratar med.

Leder ett regisserande av identiteter där man lyfter fram vissa aspekter och undertrycker andra till några sociala konsekvenser? En möjlig konsekvens är att det publika livet riskerar bli benämnt av "lögn" när allt fler kan regissera sin identitet. Den beskrivna typen av interaktion kan t ex generera en föreställning om att andra människor har det bra, är betydelsefulla och framgångsrika på de olika domäner de är verksamma inom. Detta kan underlätta framväxten av en verklighetsuppfattning där den enskilda individens medmänniskor framstår som mer lyckade än henne själv. Interaktionen riskerar därmed fungera likt en spegel i vilken den egna situation framstår som mindre lyckosam. En slags social ångest kan lätt uppstå; bilden som visas i den sociala spegeln påminner om en kontinuerlig bakfylja. De värden som råder, genereras, reproduceras och reifieras bestäms i interaktion människor emellan, men de behöver därför inte vara en direkt önskan av någon.

Idealtypisk kunskap i nätverkssamhället

Innan jag sammanfattar artikeln vill jag försätta att diskutera möjliga konsekvenser av den alltmer rådande interaktionsformen i Sverige, dvs att antalet domäner och nätverk ökar och att individer interagerar med andra med föreställningen att andra sällan har tillgång till den information man själv har.

Ovan beskrivs hur det kan vara svårt att ha en god kunskap om många, om ens några, människors liv. Men innebär detta att man är helt ovetande om andra människors liv? Knappast, förutom att människor faktiskt pratar med varandra om hur de mår, och att många har nära vänner de kan prata förtroligt med, kan man ha en idealtypisk kunskap om de andra (jfr. Schütz 1964:41-7). Konkret innebär idealtypisk kunskap att man vet hur den grå massan har det: Volvo, radhus, hund och barn. Så länge som dessa idealtyper reproduceras finns en publik referenspunkt, ett slags tithål till "Lars och Anna Karlssons" radhus.²⁰ Därmed kan individen relatera sin livssituation till en idealtyp för en eller flera domäner, eller t o m en idealtypisk identitet. Genom denna kunskap behöver inte spänningen – mellan den egna livssituationen och de livssituationer man möter i interaktioner med andra (direkt) eller i idealtypisk form (indirekt) – upplevas som stor.

Men är det inte just dessa idealtyper som eroderar i samhället? Är det inte så att individualiseringen gör att fler och fler utmärker sig med unika särdrag och att allt fler har en identitet som gör att de t ex inte representerar den (parsonianska) idealtypsfamiljen? Det kan exempelvis vara att en förälder är född utomlands; att man har deltagit i SM i boules; är segelflygare; har jobbat som programledare på radio eller äger en häst. Dessa exempel och alla andra som kan adderas gör att idealtypen som stereotyp eroderar. Den publika referenspunkten för ett "normalt liv" upplöses i takt med individualiseringen och skapandet av det unika.

Det är i denna situation, som kanske inte har inträffat fullt ut ännu, som den genererade ryan av interaktioner blir till en verklighet genom att individer inte kan orientera sig till annat än den kunskap de förvärvat i interaktionen både utanför – med obekanta – men främst inom sina respektive nätverk. Detta möjlighets eftersom nätverken inte överlappar och domänerna inte är kända av dem man interagerar med. Den "rya" (värden och handlingsmönster etc) som individer presenterar i interaktionen blir till verklighet när andra individerna orienterar sig mot den. Genom interaktion reifieras därmed den sociala verkligheten (t

ex värdens). På detta vis menar jag att interaktionsformer fungerar som drivkraft för förvärvande och förändring av värdeönskter. I allmän mening handlar detta om hur sociala konstruktioner genereras samt hur de påverkar individer i deras handling och uppfattning av fenomenen. Individer handlar utifrån sin kunskap och sina uppfattningar och det blir deras verklighet.²¹ Fenomenologiskt sett finns ingen annan verklighet än den som individerna uppfattar; vilstolsociologins egenhändigt konstruerade "verklighet", som Schütz menade var en dockteater, är alltid sekundär.

Sammanfattande diskussion

I denna artikel har jag presenterat tanken om interaktionsformer. Antalet domäner och nätverk som finns, samt hur väl två personers nätverk och domäner är integrerade, är avgörande för vetenskapen om varandras förhållanden. Det är en grundförutsättning för informationsflöden och kontroll av informationen. Det är vad jag menar med interaktionsformer. Dessa bör förstås fenomenologiskt, en analys kan aldrig nöja sig med att endast titta på dessa strukturella komponenter. Vad som är avgörande för sociala handlingar och i förlängningen förklaringen av sociala fenomen är hur människor uppfattar sin situation och hur de handlar baserat på detta (jfr. Aspers 2001).

Interaktionsformer användes sedan i en rad exempel. Jag konkretiserade tanken genom att titta på hur en person kan styra informationen om sig och sina handlingar, sina vänner etc och på så vis registrera sin identitet. Möjligheten av detta diskuterades utifrån två fall: Det integrerade samhället, där alla i princip ingår i samma nätverk och där det finns få hennligheter, och nätverkssamhället där många domäner och nätverk gör att informationen är mer partikulär. Vidare hävdar jag att ju lättare det är att döla information, desto mer sannolikt är det att denna möjlighet används i det sociala samlivets spel; inte minst för att framträda på det sätt man valt i de olika nätverken man är del av. Individen kan därmed i nätverkssamhället kontrollera framträdandet av sin identitet på ett sätt som inte var möjligt tidigare. Kontrollen sker i praktisk handling i alla de domäner och nätverk en person är med i samt i publika fält.

Utifrån argumentet om social distinktion hävdas här att människor, på marginalen, kommer att försöka framträda som mer aktiva, betydelsefulla, lyckliga och individualistiska än de möjligen uppfattar sig själva vara. Genom detta skapas en yta som, i takt med att den grå massans idealtyper upplöses, reifieras som

en verklighet då människor i interaktionen med varandra orienterar sig mot denna yta.²² Att de orienterar sig mot andras yta är naturligt, ty den är vad som märks.²³ Men det är viktigt att understryka att resultatet i form av sociala "verkligheten" inte behöver vara ett resultat som är önskat av någon aktör; samhället växer delvis fram som en oavsiktlig konsekvens av interaktion. I denna mening hävdar jag att man skall förstå exempelvis framväxten och förändringen av värdeönskter.

I nedanstående figur (Fig. 1) ges en schematisk sammanfattning av de två typerna av interaktionsformer som har diskuterats i relation till de olika samhällena. Givet de olika formerna, vilka indikeras på de tre översta raderna, visas hur identitet kan formas olika. Självfallet är detta en förenkling. Men det är när interaktionsformerna kopplas samman med individualistiska värden som en typisk individualistisk yta kan reifieras. Interaktionsformer har i sig inga värden, de berättar i grunden om nätverk och domäner och därmed om informationsflödet.

Fig. 1 Schematisk framställning av interaktionsformerna och kopplingen till identitet för de två diskuterade idealtypssamhällena.

	Integrerat samhälle	Nätverkssamhälle
Domäner	Få	Många
Nätverk	I princip ett	Oräkneliga
Information	"Transparent"	"Opak"
Identitet	Starkt korrelerad till roller	Relativt fristående från roller
Definitionsform	Externdefinierad	Egenregistrerad

Kommentar: Följden av de olika nätverks- och domänstrukturerna är att den information som finns i ett integrerat samhälle är allmänt tillgänglig, medan så inte är fallet i nätverkssamhället. I det integrerade samhället är roll och identitet nära knutna och möjligheten att själv definiera sin identitet är relativt begränsad.

Kan man dra några vidare slutsatser av vad som sagts här? Den generella tanken om interaktionsformer kan användas för att analysera interaktion i olika delar av samhället, t ex marknader (Aspers 2001:127-128n16). I förlängningen tittade jag på några konsekvenser av samtida interaktionsformer och hävdade att när människor orienterar sig mot varandras ytor eller "masker" uppstår det på individuell nivå en spänning mellan den egna upplevelsen och vad som socialt förväntas och vilka värden som betonas. Det är naturligtvis ett existentiellt problem att det uppstår en spänning mellan vad individen uppfattar sig vara och de krav som hon uppfattar att det ställs på henne. Historiskt sett har en liknande spänning kunnat uppstå mellan den av överheten påtvungade moralen (av främst kyrkan) och individens nära livsvärld.²⁴ I dag känns det igen i vad som kallas social stress, vilket tycks vara relaterat till att man skall klara både arbete, familj och fritid – att "leva ut livets potential i livets olika sfärer" för att travestera Weber. Det räcker inte med de naiva förklaringarna om att människor "arbetar ut sig" vilket exempelvis amatörsociologin inom media lyfter fram; den djupare frågan om hur värden uppstår är varken på löpsedeln eller i huvudartikeln. Interaktionsformer kan användas för att ta sig an dylika mer grundläggande frågor. Individen är i dag ännu mer ensam i sitt arbete att tilldelat livet mening än när kyrkan trots allt försåg henne med värden. Människan står ensam och en slags monadologi uppstår.²⁵

Detta tycks sammantaget leda till en form av konflikt inom individen och det är därför inte orimligt att som avslutning koppla diskussionen ovan till tanken om att individer lever i multipla verkligheter (Schütz 1962:207-259). Även om individen åtminstone från en pragmatisk synvinkel är den givna utgångspunkten för reflektion och handling är det inte otänkbart att det samtidigt är en pol för motsägelser genom att konflikter byggs in. Situationen kan hanteras genom att agera olika och motsägelsefullt inom de olika närdomänerna. I en vidare mening är denna syn kopplad till tanken att den rationella individen som har ett koherent system av värderingar, handlingsmönster, och föreställningar är en tom teoretisk konstruktion snarare än en empirisk realitet.

Noter

Författaren riktar tack till följande personer för kommentarer på tidigare versioner av denna text: Ola Agevall, Göran Ahnre, Susanne Alm, Luvvig Beckman, Mikael Carleheden, Ann-Zofie Duvander, Emma Engdahl, Andreas Föllesdal, Magnus Haglunds, Carl-Göran Heidegren, Johanna Kunin, Fredrik Liljero, Erik Ljungar, Elin Lundin, Michele Micheletti, Göran Möller, Jens Rydgren, Anni Sverrisson, Richard Swedberg, Maria Törnqvist, Emil Uddhammar, Susanne Urban och Hans L. Zetterberg. Dessutom har två anonyma lektörs kommentarer bidragit till förbättringar av artikeln. Ett stort tack även till finansstämman Axel och Margareta Ax:son Johnsons stiftelse som bidragit till framställandet av denna artikel.

- 1 Jag följer Mische och White (1998) vad beträffar detta.
- 2 Artikeln bygger -förutom på använd litteratur- på ett "goffmanianskt" empiriskt arbete vilket innebär att Damernas Värld, Z-TV, DN, Ricki Lake Show, AJS och sociologens egna nätverksdomäner, i vilka hon ingår som en, med Schütz ord, "disinterested observer", är exempel på olika men lika viktiga källor för att förstå samhället.
- 3 För en framställning av olika ansatser som betonar individuella mekanismer se Hedström och Swedberg (1996, 1998) och Hedström (1999). Dessa verk visar dock i mindre utsträckning än Simmel upp en fenomenologiskt inspirerad framställning av de handlingar som används i vardagen och som till syvende og sist producerar de fenomen som man avser förklara (Simmel 1964:309).
- 4 Understrykas bör dock att dessa utgör exempel på förklaringsgränser där stipulerade preferenser förekommer, vilka normalt inte undersöks empiriskt.
- 5 Det är viktigt att man som forskare tar hänsyn till hur dessa villkor uppfattas av dem som faktiskt deltar i interaktionen; allt annat vore att bedriva en form av kasterad sociologi skapad och utförd från sociologens vilstol.
- 6 Ett område som Goffman, inte minst i sin avhandling *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959, se även t ex Goffman 1963) försökte göra till ett eget inom samhällsvetenskapen, "interaktion order" 1983; Drew & Wootton 1988:1-4. Det är dock helt missvisande att se hans tänkande som enkom fokuserat på interaktionen; i ljuset av interaktionen speglas samhället. Det är vidare värt att påpeka att mer strukturella komponenter i sociologin, som klass och kön, inte föröaras med denna ansats. I stället framträder de i interaktionen (jfr. Goffman 1983). Vidare, bakom de goffmanska rollerna finns en individ (Giddens 1988:259).
- 7 Identitet skiljer sig från roll genom att vara mer djupt rotad. Men liksom personligheten och karaktären märks individens identitet över tiden. Man brukar ibland skilja på en individs sociala identitet – vilken konstitueras i de olika grupper som hon agerar i – och den personliga identiteten, hennes karaktärsdrag m.m. Det bör uppmärksammas att man kan identifiera sig på olika nivåer. Nationalitet och andra sociala identiteter bör skiljas från en personlig identitet som betonar den enskilda personen. Dessa kan befästa sig i konflikt med varandra, men de kan också komplettera varandra (jfr. Castells 1997:6). Ett exempel på det senare är när man som svensk befinner sig utomlands och "representerar" svenskhets. I artikeln fokuseras dock på den personliga identiteten. Det tycks vidare vara så att individens identitet inte utvecklas fullt, och blir mer stabil, förrän i sen ungdom eller i det tidiga vuxenlivet (Erikson 1968, 7:61-5). Identiteten måste dessutom ses som en tidslig kontinuitet (jfr. White 1992:312-6), och är kopplad till de olika historier och identiteter som individen har haft i sitt liv. Individens identitet är vidare socialt inbäddad i ett system av roller och relationer (White 1992). Identitet är alltid relationell. Dess vikt i samtiden har betonats av flera

forskare (t ex Castells 1996:3).

identiteten kan vidare kopplas till värdenönsker och strömningar i tiden. På så sätt kan tidstypiska identiteter förklaras: identiteten skapas i tidig vuxenålder och skeenden, klass, livsstil och ideologier kan därigenom få "bärare" över längre tidsramar.

Men identiteten är inget en individ kan kontrollera fullt ut, den bestäms i ett socialt sammanhang. En amerikansk president har även efter sin period på maximalt åtta år i Vita huset livvakter. En vinnare av *Tour de France* kan inte undvika vinsten; det är för alltid en del av hans identitet.

Mängden identiteter som en individ kan förvära är således starkt påverkat av rådande spridningen av dessa sociala identiteter vid tidpunkten för förvärvandet av sin identitet. En mödidentitet, d v s en identitet som inte är önskvärd sett utifrån den identitet som individen har, är också en central aspekt för förståelsen av identiteten.

I en tid där individualismen är stark förmodar vi en större spridning av identiteter; självfallet – och det är en poäng i denna artikel – kan även individualismen i sig vara en identitet.

Identitet kan naturligtvis vara starkt relaterad till enskilda domäner (Mische & White 1998), men en naturlig del av identiteten är karaktären, som i sig kan ses som en moralisk identitet. De moraliska handlingarna blir därför en integrerad del i en människas identitet.

8 Individualiteten måste förstås i relation till dödlighet och lögnen. Hemligheten som ligger till grund både för dödlighet och lögnen är enligt Simmel (1964:334) grunden för individualiteten; den kräver differentiering, samtidigt som hemligheten bidrar till differentieringen, och differentiering är en viktigt aspekt av individualitet.

9 Att skvallar skulle vara något typiskt kvinnligt är svårt att tro. White ser skvallar ("gossip") som avgörande för hur aktörer på en marknad skaffar sig och för vidare information till kollegor och konkurrenter (t ex White 1995a:62). Skvallar känner sällan av domänsgränser, men väl nätverkets begränsningar. Skvallar är därför ett ständigt hot mot den som registrerar sin identitet.

10 Framställningen här ger naturligtvis inte en bild av hur alla hade det, vad som är intressant är dock hur detta trots allt är det typiska med staden. I borgerliga miljöer var slutenheten större, men i mindre städer var nätverket som utgjorde borgerskapet så litet att informationsflödet fungerade tämligen väl. Granovetter har fört fram tanken om den svaga länkens styrka "The Strength of Weak Ties" (1973). Det går att se en parallell mellan svaga länkar och det moderna samhället å ena sidan, och starka länkar och det integrerade samhället å den andra.

11 Av samma skäl hjälper inte distinktioner som *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, de är begreppspologier snarare än förklaringar baserade på mekanismer.

12 Jämför Durkheims diskussion om mekanisk solidaritet i tidiga samhällen och organisk solidaritet i det moderna samhället (1893/1984).

13 Interaktionen minskar i familjer där färre individer lever, och där barn och föräldrar är åtskilda. Barn (liksom vuxna) har i många fall enskilda rum, inte sällan också egna TV-, stereo- och videoapparater, därtill egna mobiltelefoner och datorer.

14 I ett sådant rum kan du logga in anonymt, och du kan registrera din identitet, inte ens basala aspekter som kön, ålder och nationalitet behöver avslöjas. Men det är inte "face to face interaktion". De är inte heller avgörande för den fysiska personens identitet.

15 Lögnen riskerar därmed att dra in exempelvis den dömdas livspartner genom att även den "måste" avstå från en del av det sociala livet som de två normalt har tillsammans.

16 Exempelvis blir klädmödet enligt detta synsätt ett fenomen som i mångt och mycket kan reduceras till mer grundläggande socialitet av distinktioner genom att det förenar två av de kraftigaste

aspekterna i samhället: individens önskan om gemenskap samt hennes vilja till individualism (Simmel 1904/1971). Modet kräver en gemenskap, just för att kunna kännas igen som ett mode, men gemenskapen får inte vara för omfattande, ty då förloras möjligheten till individualitet.

17 En något annan bild lyfts fram av Sennett (1998). Sennett fokuserar på hur dagens flexibla ekonom omöjliggör utvecklande av en stark karaktär. Men Sennett ser karaktären som den mest givna analysnivån – i denna artikel lyfts istället identiteten fram. Dessutom, den personliga identiteten omfattar karaktären.

18 Ett exempel som både belyser detta men som även knyter väl an till Simmels tänkande är användningen av krediter och kreditkort i samhället. Genom att konsumera på kredit kan en aktör spela, ämningsstone under en viss tid, framgångsrik. Resor, kläder och restaurangbesök kan betalas på kredit. Få eller ingen i de nätverk man är ansluten till behöver känna till detta förhållande. Efterfrågan på krediter för dessa syften kall förstår i relation till det rådande interaktionsformer (och inte omvänt).

19 Media kan till viss del ses likt den obekanta andre.

20 Framställningen av dessa idealtyper i media, inte minst i TV-såpoorna, kan också fungera som ett slags titthål, men endast så länge som denna idealtyp också förekommer i samhället.

21 Preds som ett visst beteende uppfattas annorlunda beroende på om det klassificeras som sjukdom eller som naturligt, påverkas individer genom handlingar då deras föreställningar ändras. Vad som ytterst har betydelse för mänsklig handling är inte vad forskaren anser vara, utan individernas uppfattning (jfr. Pareto 1915-16/1935, §260).

22 Mått att detta skiljer sig från Kurans (1995/1999) tanke om att preferenser och sociala makroefnomen genereras av tvång, eller mot individers vilja. Betoningen här är istället att värden m.m. i samhället skapas genom interaktion. Förklaringen lämnar inte interaktionsnivån. Individer må tycka att värden existerar som en abstrakt yta, men dessa värden är genererade, om än möjligen oavsiktligt, av individers handlingar i interaktion med andra.

23 Den ovan beskrivna mekanismen är mer generell än vad som här sagts. Tanken om interaktionsformer bär inte på ett specifikt innehåll, de kan även användas för att analysera utfall av andra värden än vad som skett här. Att utveckla analysen av varför vissa värden lyfts fram skulle vara att gå för långt i denna uppsats.

24 Jfr. anomi hos Durkheim (1897/1992).

25 Husserl diskuterar Leibniz monadbegrepp på ett grundläggande plan, men likheterna till Husserls analys av intersubjektivitetsproblematiken bör uppmärksammas (Husserl 1959/1967:35-38). Monader har bland annat egenskapen att kunna spegla sin omgivning (Russel 1967, 4:429).

Referenser

- Aspers, Patrik (2001) *Markets in Fashion: A Phenomenological Approach*.
 Stockholm: City University Press.
 Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books Inc.
 Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Castells, Manuel (1996) *The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol I: The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1997) *The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol II: The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1998) *The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol III: End of Millenium*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Drew, Paul & Wootton, Anthony (1988) *Erving Goffman, Exploring the Interaction Order*. Boston: Northwestern University Press.
- Durkheim, Émile (1893/1984) *The Division of Labour in Society*. London: Macmillan.
- Durkheim, Émile (1897/1992) *Suicide*. London: Routledge.
- Emmibayer, Mustafa & Goodwin, Jeff (1994) "Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency", *American Journal of Sociology*, 99(6):1411-54.
- Erikson, Erik (1968) "Identity, Psychosocial" s 61-65 (7) i D. Sills (red) *International Encyclopedia of the Social Sciences*. London: The Macmillan Company and the Free Press.
- Giddens, Anthony (1988) "Goffman as a Systematic Social Theorist", s 250-279 i P. Drew & A. Wootton (red), *Erving Goffman, Exploring the Interaction Order*. Boston: Northwestern University Press.
- Goffman, Erving (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday Anchor Books.
- Goffman, Erving (1963) *Behavior in Public Places, Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: The Free Press.
- Goffman, Erving (1983) "Interaction Order", *American Sociological Review*, 48:1-17.
- Granovetter, Mark (1973) "The Strength of Weak Ties", *American Journal of Sociology*, 78:1360-1380.
- Granovetter, Mark (1978) "Threshold Models of Collective Behavior", *American Journal of Sociology*, 83:1420-1443.
- Habermas, Jürgen (1981/1987) *The Theory of Communicative Action* 2 band, Cambridge: Polity Press.
- Hedström, Peter & Swedberg, Richard (1996) "Social Mechanisms", *Acta Sociologica*, 39(3):281-308.
- Hedström, Peter & Swedberg, Richard (red.) (1998) *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hedström, Peter (1999) *Mechanisms, Models, and the Micro-to-Macro Link, Working Papers on Social Mechanisms*. Stockholm: Stockholm University, Department of Sociology.
- Husserl, Edmund (1950/1967) *The Paris Lectures*. Translated and introduced by P. Koestenbaum, The Hague: Martinus Nijhoff.
- Johnson, Allan (red.) (1995) *The Blackwell Dictionary of Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Kuran, Timur (1995/1999) *Privat samning eller offentlig logn, Preferensför-falskningens sociala följder*. Stockholm: City University Press.
- Marshall, Alfred (1920/1961) *Principles of Economics*, utgiven med kommentarer av C. W. Guillebaud, 2 band, London: Macmillan and Co.
- Merton, Robert (1948/1968) "The Self-fulfilling Prophecy", s 475-490 i *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Mische, Ann & White, Harrison (1998) "Between Conversation and Situation: Public Switching Dynamics across Network Domains", *Social Research*, 65(3):695-724.
- Pareto, Vilfredo (1915-16/1935) *Mind and Society, A Treatise on General Sociology*. New York: Dover Publications.
- Pescosolido, Bernice & Rubin, Beth (2000) "The Web of Group Affiliations Revisited: Social Life, Postmodernism, and Sociology", *American Sociological Review*, 65:52-76.
- Russel, L. J. (1967) "Leibniz, Gottfried, Wilhelm", s 422-434 (4) i P. Edwards (red) *The Encyclopedia of Philosophy*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Schelling, Thomas (1978) *Micromotives and Macrobehavior*. New York: W.W. Norton Company.
- Schütz, Alfred (1932/1976) *The Phenomenology of the Social World*. London: Heineman Educational Books.
- Schütz, Alfred (1962) *Collected Papers I, The Problem of Social Reality*. The Hague: Nijhoff.
- Schütz, Alfred (1964) *Collected Papers II, Studies in Social Theory*. The Hague: Nijhoff.
- Sennett, Richard (1998) *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. New York: W.W. Norton cop.

- Simmel, Georg (1903/1971) "The Metropolis and Mental Life", s 324-339 i D. Levine, (red) *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*. Chicago: Chicago University Press.
- Simmel, Georg (1904/1971) "Fashion", s 294-323 i D. Levine, (red) *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*. Chicago: Chicago University Press.
- Simmel, Georg (1908a/1971) "How is Society Possible?", s 6-22 i D. Levine, (red) *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*. Chicago: Chicago University Press.
- Simmel, Georg (1908b/1971) "Subordination and Personal Fulfillment", s 340-348 i D. Levine, (red) *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*. Chicago: Chicago University Press.
- Simmel, Georg (1918/1971) "The Transcendental Character of Life", s 353-374 i D. Levine, (red) *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*. Chicago: Chicago University Press.
- Simmel, Georg (1955) *Conflict & The Web of Group-Affiliations*, New York: The Free Press.
- Simmel, Georg (1964) *The Sociology of Georg Simmel*. K. Wolff (red.) New York: The Free Press.
- Veblen, Thorstein (1899/1953) *The Theory of the Leisure Class, An Economic Study of Institutions*. New York: New American Library.
- Watts, Duncan & Strogatz, Steven (1998) "Collective Dynamics of 'Small World' Networks", *Nature*, 393(4):440-442.
- Weber, Max (1904-5/1968) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Unwin University Books.
- Weber, Max (1921-1922/1978) *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, Guenther Roth and Claus Wittich (red.), 2 vol., Berkeley: University of California Press.
- Weber, Max (1946) *From Max Weber: Essays in Sociology*. H. Gerth & C. Wright Mills (red) London: Routledge.
- White, Harrison (1992) *Identity and Control: A Structural Theory of Social Action*. Princeton: Princeton University Press.
- White, Harrison (1995a) "Social Network can Resolve Actor Paradoxes in Economics and in Psychology", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 151(1):58-74.

White, Harrison (1995b) "Network Switchings and Bayesian Forks:

Reconstructing the Social and Behavioral Sciences", *Social Research*, 62(4):1035-1063.

Zetterberg, Hans (1994) "Samhällsfärderna i historiens ljus", *Sociologisk Forskning*, (2): 63-85.

Abstract

Forms of Interaction

In this article, the theoretical notion of forms of interaction is introduced, which comprehends how the network and domain structures provide a background for interaction. This general approach is used to discuss how persons can style their identities. Today's forms of interaction enable people to hide information in interaction with other people. People can, for example, present themselves as individualized, important and successful in interaction with others. This facilitates the emergence of certain values. Especially individualistic values are studied in this article.

Key words: Interaction, network, domain and identity.

